

Botrychium - hur det kändes den 14 juli 1993

Gunnar Eriksson

Det är lätt överkligt - eller kanske snarare utomverkligt, drömartat. Och just här..., i de gamla markerna, på den här gamla gruvvägen där jag och Gezelius släpade våra cyklar på väg mot ett i fjärran hägrande men sanningen att säga ganska magert kalkbrott. Då var det ännu 50-talets början. För ett par år sedan fick jag se att vägen var raggig av ängsgentiana, vildlin och andra förträffligheter. Men detta?

Dagen hade redan varit bra. Meningen var att bila upp till Grangärde med min vän och kollega i inventeringen av upplandsfloran Knut Källström, för att stolt förevisa mina och brorsans Botrychiumfynd, nu ett par år gamla och redovisade i Trollius nr 10 s. 6 och nr 12 s. 13. V började uppåt Gensen på timmerupplagsplatsen och kunde räkna in ett tjugotal *lanceolatum* i diverse, merendels krympta storlekar och med diverse suspekta bladformer. Mitt i en ljungruska hittade Knut ett mer äne decimeterhögt välbildat och formskönt exemplar - det var som en läroboksbild av lanceolatum. Jag vill så gärna tro experternas ord, att de vid analysen av ett av fyndårets fotografier från stället kunde återfinna också en *matricariifolium*, den med trubbiga bladflikar, i en gruppbild på närhåll - trubbiga bladflikar tycks det vara gott om i den här skaran. Men med Botrychium förhåller det sig så att släktet utstrålar magi: när man tittar på en låsbräken blir man plötsligt osäker på vad som är spetsigt och vad som är trubbigt. De utdunstar ett slags fm ånga som sätter sig på synen och gör en vilsen och förbryllad. Vi bestämmer oss för att inte utnämna någon låsbräken till Matricariifolium som inte har ett tydligt skaft på den sterila bladskivan. Ingen tycks i år uppfylla detta krav, den motgången tar vi som män. Vi kan i alla fall glädja oss åt att två exemplar av *multifidum* sitter kvar på plats i timmerupplagets slaggunderlag och att gamla hederliga *lunaria* frodas ett par meter därifrån i själva landsvägskanten.

Så är det dags att berätta den obligatoriska upptäcktshistorien: hur bror min och jag kom bilande här och plötsligt kände på oss att just den här lilla gröna avfarten från vägen såg särskilt trevlig ut, hur vi gjorde en runda i smultronen på körbanan runt det en gång här befintliga timmerupplaget och konstaterade att det inte var någonting. Tills jag, redan halvt nersutten på förarsätet, lyfte på stöveln och fann en lanceolatum där jag haft min fot. Så går associationerna vidare till andra gånger då låsbräknar dykt upp på liknande sätt - som t ex 1955 söder om Städjan, då jag fann mitt livs första lanceolatum när jag lyfte på ryggsäcken. (Om en högst färsk episod gällande matricariifolium förmodar jag att Trollius med sin omutliga sanningslidelse rapporterar på annan plats).

Med en tacksamhetens tanke till den för Trollius läsare välkände Janolof Hermansson som med sin kommunala ämbetsmannauktoritet räddade denna

växtplats undan vägverkets hårdhanta breddningsplaner hade vi lämnat våra lanceolater, multifider och lunarior för att pröva en körväg i närheten som vi sett var fylld med hyttslag - ett förträffligt, ofta kalkrikt *Botrychium*underlag. Men där slamrade en traktor så förbaskat, och vägkanterna var precis nyslagna med inande gräs och buskfragment täckande varje tänkbar låsbräken. Det är märkvärdigt - här kör man en sommaronsdag 20 mil rakt bort i Dalarnas vildmarker, där kvadratmil efter kvadratmil ligger otrampad av människofot, och likt förbaskat ska en gubbe hålla på och föra oväsen just nu på just den här lilla fläcken. Vi fick trösta oss med att kung Karls spira på nästa anhalt fanns kvar sen femtiotalet och att två exemplar skulle sta och blomma. Är det en älg eller deltagarna i någon sommarexkursion som trampat ner en av de frodigaste bladrosetterna? Vi skyller på älg.

Så nästa anhalt, där jag nu blir slagen av lätt förvirring, den gamla delvis övervuxna gruvvägen. När jag öppnar bildörren vid anslutningen till landsvägen krockar jag med den första stora och präktiga ängsgentianan. För Knut mässar jag, att vi hittills tittat på gamla fyndplatser men att vi nu rör oss på betydligt mer oinventerad mark, känd sedan länge visserligen, men mer ianspråktagen som uppmarsch till andra botaniska mål än värderad för sin egen skull. Jag drar, som vanligt otålig, iväg uppåt vägen. Knut följer, mer betänksam och iakttagande, ett par steg efter, litet häpen över gentianaöverflödet, vildlinet, ja till och med över mattan av den lilla ormroten som inte är precis allestädes förekommande i Enköpingstrakten där vi till vardags försöker tro oss om att kunna göra det stora fyndet.

Vi har inte tagit många steg förrän Knut ropar till och hukar sig ännu ett par kotor djupare över vägens gröna mittfält. Jag följer hans blick och finger: en oändligen vek och tanig liten låsbräken. *Botrychium simplex*! Nej, det är inte möjligt!? Men vi böjer oss ner och hittar fler, allt mindre och mindre exemplar! Jag tar fram Krok-Almquist och läser om *simplex*: "Bladskivan utgår nära växtens bas". Stämmer, den utgår praktiskt taget ur jorden. Vidare: "Bladskiva f°aflikig (eller hel)". Stämmer, minstingarna i skaran (vi lyckas slutligen med stor möda räkna ihop 14 stycken) har en hel skiva, de litet större en treflikig med mittfliken betydligt större än sidoflikarna. Ett par individer är riktigt ståtliga (vi strider efteråt om de var fem eller sju centimeter höga - Knut tycks ha storfiskarens tendens att töja måtten) med ett flertal bladflikar. Vi är praktiskt taget omedelbart klara över att vi inte misstagit oss - och ändå, så orealistiskt det känns! Och så små de är! De minsta får rum på tumnageln. Och nu, den 14 juli 1993, är de redan av med de flesta av sina sporer, sporgömmena börjar bli bruna, bladen verkar på de större exemplaren tunna, slitna, på gränsen till bortvissnande. Så flyktiga de verkar, så utsatta. Jag kommer att vakna vid femtiden på morgonen därpå i ångest: vi har inget belägg på vårt fynd - skall någon någonsin tro osA? Måtte min bror fotografen bli fri från alla sina uppdrag i tid så att han hinner dokumentera! Så understryks den känsla av utsatthet som dessa våra minsta

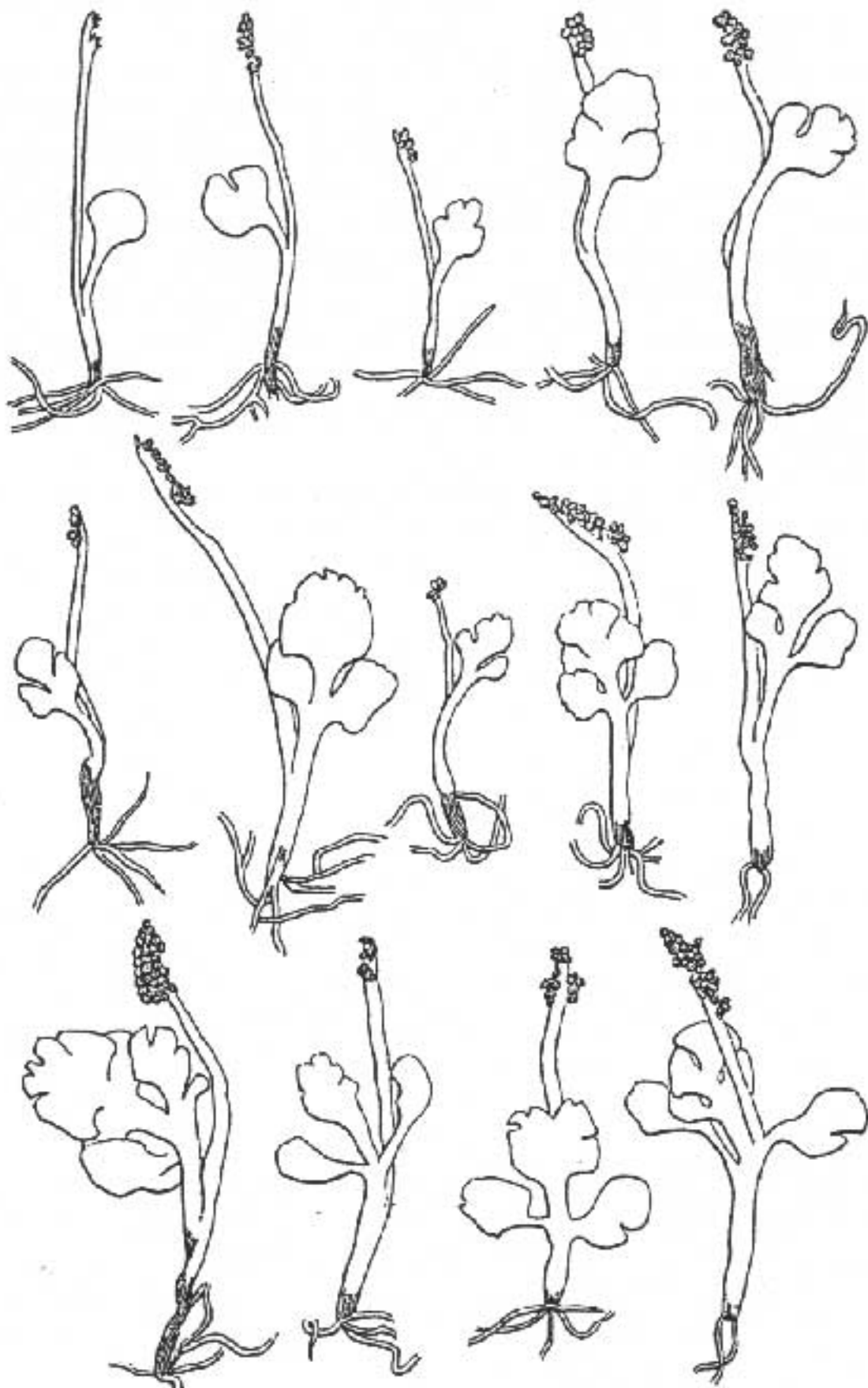
väcker. "Men flyktigt är inte fåfängligt", sjunger Gunnar Ekelöf, och så känns det också. För en amatörbotanist är det en stor sak att ha fått komma denna minsting nära - skulle det så vara för en enda gång i livet.

Gruvvägen fortsätter ju. Finns det fler? Det känns som om vi skulle vada en kilometer i gentiana och vildlin med ögonen på skaft och ryggarna i böj. Vanliga låsbräken träffar vi på, också de är litet på upphällningen, dessa i vårt nyvunna perspektiv veritabla och lätt vulgära kolosser. En *Carex capillaris* bekräftar - om det nu skulle vara nödvändigt - växtplatsens kvaliteter. Men inte en enda dvärglåsbräken mer, inte ens en millimeterstor, skulle jag vilja hugga till med. Knut går tillbaks och ställer in blicken på nytt på simplex med hjälp av de befintliga exemplaren, som alla håller till längs en sträcka om ett par meter. Men Knuts kalibrering är förgäves. Vi är ungefär i höjdhopparens situation: han som slår världsrekord men höjer ribban än en gång och river. Det är ganska uthärdligt.

Vi pratar om vårt fynd, det blir nästan lite tjatigt till slut, kanske är det för att bekräfta att vi inte inbillat oss altsammans. Vi minns att jag kvällen innan lånat Knut en gammal artikel av H. Wilhelm Arnell om hans fynd 1895 av *Botrychium simplex* på Iggön i Gästrikland - en artikel med teckningar av dvärglåsbräkens alla variationer i utseendet (Botaniska notiser 1897). Kanske fanns de lagrade i Knuts synminne och väntade på att hitta sina motsvarigheter i naturen. Det **är** något magiskt med *Botrychium*-arterna. Är det människorna som dras till dem eller de som dras till människorna?

Om dvärglåsbräken finns här, måste den väl kunna finnas på fler håll i Dalarna? Den är sannerligen lätt förbigången. Kanske har våra florer lite grann vilselett oss om dess krav på växtplats. Det brukar framhållas att den föredrar lätt fuktig sandmark nära kusten. Här växer den i inlandet, på en rätt tilltrampad körväg, där mittsträngen här och var har ett inte alldeles slutet växttäckte. Det påminner mig om en notis i den norska botaniska tidskriften *Blyttia* (3/1990 med bedårande omslagsbild!) om ett fynd från 1980 i Hordaland. Lavforskarna Jon Holtan Hartwig och Einar Timdal fann den på "en delvis gjenvokst grusvei parallellt med riksvei 541". På deras bild skimtar som följearter pors och ganska säkert tätört - den sistnämnda var det gott om också på vår lokal. Kalkberikade gamla körvägar hör enligt min erfarenhet till de bästa tillhållen för rariteter. Att en och annan mopedfarare drar förbi ökar sannolikt deras botaniska värde genom att markytorna inte helt får gro igen. Förresten, hur hittade lavforskarna sin *Botrychium*? Jo, de till att slå upp sitt tält - och där, just där stod den i hundratal! Det är alltså något särskilt med *Botrychium* - något som drar.

(Redan den 17 juli kommer vi att vara tillbaka, nu med bror Henry som tar de viktiga bilderna som kommer att bevisa att vi sett vad vi sett. Linjalerna skall visa att det högsta exemplaret är 5,6 cm - ett bra mellanvärde av Knuts och mina skattningar. Lokalen ligger av kartans höjdkurvor att döma ungefär 215 meter över havet, en klar nivåskillnad mot mot förut kända svenska

Elin Arnell delin.

Botrychium simplex Hitchc.,
formserie från Iggån i Gestråkland.

fyndplatser. Och på Botrychiumstället upp mot Gensen kommer Knut att leta fram en individ som i allt liknar florabildernas *matricariifolium* utom att vi får erkänna att vi inte kan se något skaft på bladskivan. Vånda och tvivel. Så hittar Henry alldeles bredvid en **med** kort men tydligt skaft: avlång bladskiva utan triangulära tendenser som lanceolaterna har, tydligt trubbiga bladflikar, en distinkt grågrön färg till skillnad från lanceolaternas rent gröna till nästan gulgröna. Tre med oskaftade eller i varje fall extremt kortskaftade skivor kommer att visa sig så lika det otvetydiga exemplaret att de måste tillhöra arten rutlåsbräken även de. Det är bara för även den mest skeptiske att konstatera att denna lilla behagliga fläck av finnmarken hyser fyra låsbräkenarter. Och inte så långt bort en femte... Men ännu är det den 14 juli och intrycken är inte stabiliserade).

Vår endagsexpedition far en värdig, lätt lugnande avslutning vid Snösjön där vi betraktar det oändligen välbyggda och ståtliga enda exemplaret av *Botrychium virginianum*. Min vän konstnären i Snöån här intill, han som var med när vi hittade den för ett par år sedan, har berättat att någon tid efter fyndtillfället hade rådjuren sprungit upp en ring runt den och trampat ner det mesta av vegetationen utom just *virginianum*. Som om de velat hylla den. Det är något magiskt med låsbräknarna. De passar i det mest trolska av våra landskap.

